

**Тема. Пісні про боротьбу проти соціального та національного гніту
(«Ой Морозе, Морозенку», «Максим козак Залізняк»)**

Мета:пригадати історичні відомості про часи, змальовані в піснях (Коліївщину та Гайдамаччину); вміти виразно і вдумливо читати тексти, розповідати про національних героїв, змальованих в них, а також вміти створювати уявні словесні картини; визначати провідні мотиви пісень; розвивати пошуково-дослідницьку компетентність (осмислення теоретичного матеріалу, виділення головного, аналіз, узагальнення, уміння характеризувати образи історичних осіб, лицарів-оборонців рідної землі, висловлювати власні судження про те, за що народ увіковічнив імена своїх героїв);

усвідомлення лицарства, сміливості, фізичної, духовної сили наших героїчних предків, виховання і утвердження цих якостей у наш час.

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. З'ясування емоційної готовності. (Графічне зображення настрою.)
2. Актуалізація суб'єктного досвіду. (Озвучення очікуваних результатів: «Чого я очікую від сьогоднішнього уроку? Від ознайомлення з історичними піснями?»)

II. Цілевизначення й планування

1. Ознайомлення з концептом вивчення теми, формування цілей її вивчення.
2. Формулювання власних цілей уроку з подальшим обговоренням у парах.
3. Колективне планування діяльності.

III. Перевірка домашнього завдання

1. Евристична бесіда

- Які з давніх пісень є історичними?
- Розкажіть, про що розповідається в історичних піснях.

2.Інтелектуальна розминка

1. Про які історичні часи йдеться у пісні «Зажурилась Україна»?
2. Ідея твору...
3. З чим порівнюється військо запорізьке, яке вирушає в похід?
4. «Зажурилась Україна», «слава не пропала» - це... (*визнач художній засіб*) .
5. Що досить «панові-братові» малювати?
6. Хто став на захист зажуреної України?
7. Яка зброя знадобиться у боротьбі з «вражим турком»?
8. Сірко – це...
9. Куди Сірко вирушає зі своїми побратимами?
10. На яких конях «військо славне запорізьке... у степу виграває»?
11. «Дамо тому стиха лиха Та вражому турку!» «Оце ж тобі, вражий турчин, з душею розлука!» - це... (*визнач художній засіб*).
12. «Зажурилась Україна» за жанром...

*** Примітка.** За кожну правильну відповідь учень отримує 1 бал.

*** Відповіді.**

1. У пісні «Зажурилась Україна» мова йдеться про боротьбу з турецько-татарськими загарбниками (XV ст.).
2. Ідея пісні - заклик до мирного населення єднатися з козацьким військом для захисту рідних земель.
3. З орлами.
4. Метафори.
5. Гринджоли.
6. Козак , бурлака .
7. Козак - зі зброєю (*шаблею*) в руках, а бурлака - кулаками.
8. Сірко Іван Дмитрович - історична особа, кошовий отаман Запорозької Січі.
9. До хана у гості.
- 10.Вороних.
11. Риторичні оклики.
12. Історична пісня.

IV. Опрацювання навчального матеріалу. «Навчаючи – вчусь»

1. Випереджальна робота

1-й учень: Ми провели пошукову дослідницьку роботу і готові надати історичні відомості про часи, змальовані в піснях про боротьбу проти соціального та національного гніту - **«Ой Морозе, Морозенку», «Максим козак Залізняк»** (Коліївщину та Гайдамаччину).

З історичними піснями ми познайомилися на попередньому уроці. Нам відомо, що у XIV—XVI ст. більша частина українських земель була захоплена панською Польщею. З того часу наш народ вів постійну і непримиренну боротьбу за своє визволення. У середині XVIIст. ця боротьба переросла в народну війну проти іноземних поневолювачів . Повсталі маси очолив Богдан Хмельницький.

У роки визвольної війни кримські татари часто вступали у воєнний союз із козаками проти панської Польщі, однак, як і раніше, вряди-годи робили грабіжницькі набіги на міста й села України. Загони Хмельницького карали нападників. У гострих сутичках гине багато і татар, і козаків.

Пісня **«Ой Морозе, Морозенку»** розповідає про один з таких боїв, під час якого татари розбили козацький загін і полонили, а потім скарали його ватажка.

2-й учень:

Процес, який відбувався на Правобережжі, з боку Польщі був спрямований на поневолення. Тут з'являлися сини та онуки колишніх польських панів, які претендували на маєтки. Вони надавали документи, які свідчили про їхні права на землю і поновлювали порядки, що існували ще до повстання Богдана Хмельницького.

З метою залюднення Правобережжя польські пани кликали переселенців з Лівобережжя, обіцяючи їм усілякі пільги.

Внаслідок колонізації Польщею Правобережжя тут почали гуртуватися загони озброєних людей, які звертались по допомогу до запорожців. Січовики ставали

провідниками тих людей, які нападали на панські двори, палили й нищили їх майно, а самих вбивали або проганяли.

Таких людей називали **гайдамаками**. Слово гайдамак з тюркського — «гайде!» означає «тікай!»

3-й учень. В одній з найпопулярніших народних пісень «Ой Морозе, Морозенку», в якій оспівується героїчна боротьба і смерть легендарного воїна, захисника рідної землі, народна пам'ять зберегла його прізвище — Морозенко (можливо, це — Нестор Морозенко, осавул Кропивнянського полку, який разом М. Кривоносом діяв на Поділлі проти польської шляхти і брав участь в облозі м. Збаража; існує також думка, що це полковник Станіслав Морозенко (Мрозовицький), який загинув у 1649 р. у бою під Збаражем.

Деякі краєзнавці зазначають, що народився Морозенко на Тернопільщині, в селі Кровинка біля Теребовлі. Його батько був підстаростою і служив польському королю. Мати — українка, займалася вихованням сина. Помітивши неабиякі здібності сина до науки, батьки віддають його на навчання до католицьких колегіумів у Львові та Замості. Згодом — навчається в Кракові, Сорбонні. Окрім латинської і грецької, володів ще десятьма мовами. Польський король посилав його на боротьбу з козаками, але Станіслав, ближче пізнавши життя українського народу, сам стає козаком, змінює ім'я і прізвище. Уже як Нестор Морозенко він очолює влітку 1648 року повстанські загони під час визвольного походу козаків на Поділля і Галичину.

Розумний, освічений дипломат і хоробрий воїн, Морозенко стає правою рукою й улюбленцем гетьмана Богдана Хмельницького. За сміливість і відвагу, винахідливість і турботу про простих людей полюбили його і козаки, і селяни.

Шляхтичі намагалися повернути Морозенка до свого табору, але він з огидою відкидав їхні пропозиції. Поява Морозенка на полі бою завжди викликала паніку серед ворогів. Відзначився Морозенко в боях проти польської шляхти під Пилявцями, Меджибошем і Збаражем.

Під час Пилявецької битви Корсунський полк Морозенка відзначився, стримуючи натиск поляків у центрі повстанського фронту. Відтоді саме ім'я

його почало навіювати жах на польських солдатів та польську адміністрацію, а полковник Морозенко став легендою українського народу, його улюбленцем. Про нього складають пісні, бандуристи співають про нього в думках, а Хмельницький, з огляду на талант і досвід цього полководця, призначає його в битві під Збаражем (нині - Тернопільської обл.) командувачем усієї своєї кінноти. Битва була вдалою для козаків. Українська кіннота під проводом Морозенка діяла блискуче, засвідчуючи безсумнівний полководницький талант цього повстанця. Саме вчасні і рішучі дії Морозенка та його полків не дозволили польським військам об'єднати під Збаражем свої сили.

А загинув командувач кінноти Визвольної армії у 1649 р. так, як і мав загинути легендарний воїн. У критичний момент, коли, потіснивши Гадяцький полк Кіндрата Бурляя (його тяжко поранило в цьому бою), поляки от-от могли розчленувати українське військо, Станіслав Морозенко взяв свій останній резерв і кинувся з ним до місця прориву. За таких обставин зламати перебіг битви можна було тільки прикладом великої особистої мужності. І такий приклад своїм воякам командир подав. Неперевершений фехтувальник, Станіслав Морозенко першим врубався в польський загін прориву і проклав дорогу іншим, поляки подалися. Але самому йому, як свідчать сучасники, не пощастило: коня під ним убило, а вороги накинулися з усіх боків. Корсунці вирвали свого командира з цих лещат. Та на тілі його було вже стільки ран, що за кілька годин він помер.

Коли в ставці гетьмана довідались про загибель полковника Морозенка, у війську було оголошено траур, і зачерствілі в боях козаки не соромилися своїх сліз. Переказують, що над тілом одного з найзвитяжніших своїх лицарів плакав сам гетьман.

Поховали отамана в чистім полі, на святій українській землі, і не насипали могили, щоб вороги не знайшли кісток ненависного їм козацького отамана полковника Морозенка. Ніхто й досі не знає, де знайшов свій останній спочинок народний улюбленець і герой.

Існує й інша версія про обставини смерті легендарного героя. За легендою, записаною 1959 р. А. П. Малкевичем у с. Розношинці Збаразького району від І. Заячківського, 77 р.н., Морозенко загинув під час виконання дипломатичної місії.

Козацько-селянське військо обложило з усіх сторін Збараж, як бджоли вощину. Тісно стало шляхті в замку, що й птиці ніде пролетіти. З луб'янецького горба оглядав Хмельницький поле бою. Кидав проти ворога все нові загони.

— Б'ють козаки панство вельможне, аж пір'я летить... Ох і наваримо на бенкет пива та шляхті на диво, — вигукував задоволено гетьман.

Скликав Хмель своїх полковників на раду і мовив:

— Пан вельможний Ярема Вишневецький просить прислати у замок послів на переговори. Мабуть, надоїла панству здохла конятина... Чи, може, щось хитре надумав підлий Ярема?

Задумались одчайдушні козацькі голови. І зашуміли полковники.

— За що гинули, проливали кров наші смільчаки?

— Шкода людської крові! — з боєм сказав гетьман.

— Краще вже шаблями та порохом розмовляти з ворогом, ніж слухати його підступні слова і брехливі запевнення, — переконував Богун задуманого Хмеля.

— Хто ж з вас поїде до Яреми? — спитав Хмель.

І вийшов перед Хмельницького славний лицар Морозенко. Поклонився шановному товариству й промовив:

— Пошліте мене, батьку Хмелю, і ви, чесне товариство, до пана Вишневецького.

І наступив ранок шостого липня тисяча шістсот сорок дев'ятого року. Ще сонце не сходило, а наш Нестор Морозенко обмірковував з батьком Богданом, що зволить він сказати Вишневецькому. А що скаже хитрий єзуїт?

На сивому коні в товаристві двох козаків їхав Морозенко до Збаразького замку на розмову з Яремою. Побачили пани, хто до них їде. Жахнулись і скипіли ненавистю. Позбігалася вся знать Речі Посполитої, дали знати Яремі.

Морозенко їхав повільно. Ще трохи — і відчинять перед ним браму до замку з наказу Яреми. Вмить сонце зайшло за хмару, потемніла земля, зірвався з шумом вітер. Посипалися зрадницькі кулі на послів Хмельницького. Одна куля влучила в серце Морозенка, друга — в голову, третя — в живіт. І похитнулося козацьке тіло. Та не впаав Нестор, а йшов ще кілька кроків. Налякані вельможі зчезли з мурів замку. Ще крок-два — і похилився Морозенко на мур фортеці. Помер стоячи лицар славний. Вітер ломив гілля дерев, а з неба ринув, як з відра, густий дощ. Плакало небо, плакала земля за Морозенком.

Під зливним дощем схопили козаки тіло полковника і чвалом привезли до козацького табору у Луб'янки.

Заплакав гірко гетьман Хмельницький над Морозенком. Наказав урочисто поховати його. Тіло славного лицаря на возі козацькому везли по всіх сотнях, полках. Схилялися додолу стяги, лунали постріли з мушкетів і самопалів. Прощались з полковником. Старі козаки, що не раз дивились смерті в вічі, нишком втирали сльози. Тяжко сумувала чернь, селяни йшли за возом з похиленими головами аж до могили Морозенка.

Тужний спів... Вибухи самопалів. Тіло Морозенка віддано землі. Біля нього поклали шаблю, даровану Хмельницьким. Коли ж висипали високу могилу, то пішов зливний дощ. То плакала вся Україна за славним лицарем волі. І залунала по всій Україні тужлива пісня:

*Ой Морозе-Морозенку,
Ти, славний козаче!
За тобою, Морозенку,
Вся Вкраїна плаче.*

З діда-прадіда розповідають, що похоронили Морозенка під селом Критівцями, недалеко ставка Звіринець. Ще сьогодні там видніє могила, козацькою звана, де й недавно знайдено шаблю. Може, вона Морозенкова?

2. Слово вчителя

Пісня « Ой Морозе, Морозенку» - одна з найпопулярніших в Україні, користується особливою любов'ю у народі. На західноукраїнських землях її виконують навіть під час поховання видатних людей, віддаючи їм останню шану.

Ця пісня дуже поширена в різних місцевостях України. Записано понад сорок її варіантів. Вже сама численність вказує на незвичайну популярність славного козацького ватажка Морозенка, пам'ять про якого народ зберіг навічно у своїх творах. Образ Морозенка став узагальненим образом захисника вітчизни. В одних варіантах пісень герой бореться з «ляхами-панами», в інших — з турками, татарами, з «турком-шведом» чи просто з лихими ворогами.

3. Прослуховування аудіозапису пісні« Ой Морозе, Морозенку»

4. Робота з підручником (ст.22-23). Ознайомлення з іншим варіантом пісні (заздалегідь підготовлений учень виразно читає пісню напам'ять).

Ой Морозе, Морозенку,
Ой да ти славний козаче!
За тобою, Морозенку,
Вся Україна плаче!
За тобою, Морозенку,
Вся Україна плаче!
Не так тая Україна,
Як та стара мати,
Заплакала Морозиха,
Та стоячи біля хати.
Ой з-за гори та з-за кручі
Буйне військо виступає.
Попереду Морозенко
Сивим конем виграває.
То не грім в степу грохоче.
То не хмара світ закрила, —
То татар велика сила

Козаченьків обступила.
Бились наші козаченьки
До ночі глухої, —
Полягло наших чимало,
А татар утрое.
Не вернувся Морозенко,
Голова завзята.
Замучили молодого
Татари прокляті.
Вони його не стріляли
І на часті не рубали,
Тільки з нього, молодого,
Живцем серце виривали.
Поставили Морозенка
На Савур-могилу.
«Дивись тепер, Морозенку,
Та на свою Україну!»
Вся ти єси, Україно,
Славою покрита,
Тяжким горем, та сльозами.
Та кров'ю полита!
І поки над білим світом
Світить сонце буде, —
Твої думи, твої пісні
Не забудуть люди.

5. Словникова робота

Савур - могила – один зі степових курганів на півдні України.

Єси –у значенні «є, будеш».

6. Робота з текстами пісень

1. Відшукайте відмінності у варіантах пісні.

2. Проти кого билися козаки на чолі з Морозенком?

3. Зачитайте рядки пісні, де змальовано битву козаків Морозенка з «татарвою».
Якою була битва козаків з ворогом? (*Бились наші козаченьки / До ночі глухої,— /
Полягло наших чимало, / А тепер утрое.*)

4. Зачитайте опис козацького війська і татарського. Про що він свідчить?

Буйне військо виступає,

Попереду Морозенко

Сивим конем вигравляє.

То не грім в степу грохоче.

То не хмара світ закрила, —

То татар велика сила

Козаченьків обступила.

5. Які саме художні засоби допомагають нам відчутти ставлення невідомого автора до козаків, до татар?

7. Слово вчителя

У пісні «Ой Морозе, Морозенку» татарське військо порівнюється з громом і хмарию. Але це не звичайне порівняння: тут предмети зіставляються через заперечення - то не грім , не хмара, а татарське військо. Такі порівняння називаються - **заперечними**. В художніх творах вони вживаються, як і звичайні порівняння, для того, щоб підкреслити могутність або красу зображення.

6. Чи завжди народна пісня оспівує тільки перемоги козацтва?

7. Що сталося з Морозенком, коли він потрапив у полон? Почитайте рядки, в яких сказано про загибель народного героя. Поясніть, за допомогою яких слів народ виявляв своє ставлення до Морозенка і татар.

Вони його не стріляли.

І на часті не рубали,

Тільки з нього молодого,

Живцем серце виривали.

8. Чому козак Морозенко є народним героєм ? Чого навчає нас образ цього героя ?

9. Як ви розумієте слова:

*Ходім з нами, козаками,
Меду-вина пити.*

10. Про яке вино кажуть козаки матері Морозенка?

11. У чому виявилася жорстокість татар до Морозенка? З чим це пов'язано?

12. Яких страждань зазнала Україна?

13. Хто ж прославляв наш рідний край у скрутний для нього час?

14. Дослідіть, як у творі оспівано Україну? Чому вона є уособленням українських матерів?

15. З чим асоціюються татари? Як їх названо у творі?

8. Створення цитатного зроста. (« ... славний козаче...», « попереду... сивим конем вигравас », «... став... у полі гуляти...», « як мак, розпускався, ... », « вони... живцем серце взяли »).

9. Визначення теми, ідеї та основної думки твору

Тема: оспівування боротьби козаків під керівництвом Морозенка з татарами.

Ідея: возвеличення мудрості, мужності козацького ватажка; засудження жорстокості, підступності татарських поневолювачів.

Основна думка: козаки нічого не бояться, власні пожертвувати власним життям за народ.

10. Визначення художніх засобів твору, що підпорядковані його ідейному змісту.

- **Епітети:** «славний козаче», «горде військо», «сивим коником».
- **Метафори:** «Вкраїна плаче», «Морозенко... сивим конем вигравас», «живцем серце викидали».
- **Гіперболи:** «вийняли серденько...» - «дивись... Морозенку, на свою та Україну!» (з вирваним серцем лицар із Савур-могили споглядає Україну), «татар велика сила».
- **Риторичні оклики:** «Тепер дивись, Морозенку, / На свою ти вроду!», «Тепер дивись ти, Морозенку, / На свою та Україну!»
- **Порівняння:** « як мак, розпускався ».

- **Пестливі слова:** «козаченько», «коником».

Підсумок: використані художні засоби передають витривалість Морозенка, пошану та любов українського народу до своїх оборонців.

Повстання 1768 року мало назву Коліївщина. Таку назву воно дістало від слів «колотити» або «колії», тобто різники. Здебільшого зброєю, яку використовували повстанці, були довгі залізні списи.

11. Випереджальне завдання

1-й учень: (Повідомлення « Максим Залізняк »)

Максим Залізняк — син селянина з містечка Медведівки (на Черкащині), народний герой Коліївщини. Рано втратив батька, тривалий час наймитував у січової старшини, змалку пізнав злидні й поневіряння, голодне існування.

Тривале перебування на Запорозжжі, спілкування з козаками, з простим людом переконали Залізняка в необхідності боротьби за справедливість. Мав значні організаторські здібності й військовий хист. Це допомогло стати йому досвідченим запорозьким козаком. На Січі він з'явився приблизно в 1757 році. Згодом запорозькі козаки обрали Максима полковником і своїм керівником.

Максим Залізняк розпочав боротьбу проти свавілля магнатів і шляхти з купкою (80 людей) запорозьців. Він отримав благословення в Мотро-нинському монастирі і почав готувати зброю та закликати до себе людей з усіх околиць.

До Залізняка приєднувалися дрібні ватаги гайдамаків. В 1768 р. він зібрав у Холодному Яру, на Чигиринщині, гайдамацький загін у кількасот чоловік (*у пісні 40 тисяч — поетичне перебільшення*) і захопив Жаботин, Смілу, Черкаси, Корсунь, Богуслав, Канів і разом з загоном Гонти 10 червня 1768 року повстанці й козаки оволоділи містом Умань — однією з найбільших фортець польської шляхти на Правобережжі.

Загін царського полковника Гур'єва підступно роззброїв і ліквідував гайдамацький табір під Уманню. Залізняка катували і заслали на каторгу в Нерчинськ.

2-й учень: Походження прізвища Залізняк

Виявляється , у давнину, а подекуди ще й тепер, в Україні залізняком називали занадто перепалену, що аж розплавився верхній шар глини, звичайну цеглу темно-жовтого чи темно-червоного відтінку і взагалі всі міцні, потріскані, жовті цеглини. Залізняком називається і певний сорт граніту, червонуватого й іскристого кольору. То ж ота міцність граніту, заліза і дала поштовх людській фантазії для утворення прізвища Залізняк.

12. Третя група поведе нас «*Стежинами рідного краю*»

1-й учень: Шевченків край...Земля безсмертного Тараса... Так на Україні називають сучасну Черкащину. Скроплена потом кріпаків, полита козацькою кров'ю, вона зростила не одну когорту борців за щастя народу. Черкащина була центром гайдамацького повстання, відомою під назвою Коліївщина, якому Шевченко присвятив поему «Гайдамаки».

Я запрошую вас у заочну мандрівку гайдамацькими стежками по Черкащині, прихопивши з собою «Кобзар» Тараса Шевченка - найсвятішу книгу, що стала нашою національною Біблією.

Розпочнемо мандрівку з села **Мельники**. Розкинулося воно вздовж знаменитого Холодного Яру, до якого в середині XVIII століття з усіх кінців Правобережної України сходилися знеможені неволею селяни, поповнюючи ряди гайдамаків. Шлях їхній пролягав через це село.

Звідси, з Холодного Яру, у 1768 році під керівництвом запорізького козака Максима Залізняка почало розгорятися полум'я Коліївщини. Один з керівників повстання, сподвижник Залізняка - Семен Неживий - до вступу в гайдамацький загін проживав у Мельниках. У селі ще й досі поширені перекази про освячення ножів гайдамаками в розташованому неподалік Мотронинському монастирі, який став у той час одним із осередків боротьби проти унії й послушником якого був Максим Залізняк.

*А онде, онде за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть с похиленим хрестом..*

Саме тут, як говорить Т. Г. Шевченко, літав орел, літав сизий попід небесами, гуляв Максим, гуляв батько степами-лісами.

2-й учень: Наступна наша подорож проляже до *Сміли*.

Гайдамацькі загани діяли в районі Сміли протягом кількох десятиліть. Збиралися вони в Чорному лісі неподалік від міста. У 1734 році смілянці взяли участь у виступах гайдамаків під керівництвом Медведя і Верлана. 1759 року кінний загін гайдамаків увірвався до Сміли, а через рік повстанці здобули смілянський замок. Та найширшого розмаху боротьба на Смілянщині набула у 1768 році, під час Коліївщини. 7 червня загін сподвижника Залізняка осавула Бурки здобув містечко, спалив замок і знищив багато шляхти.

Гайдамаки

Гуляють, карають;

Де проїдуть — земля горить,

Кров'ю підпливає...

Лебединські ліси були надійною схованкою гайдамаків. Ще й донедавна тут можна було знайти сліди гайдамацьких печер. У *Грабовському лісі* зберігся й колишній дівочий монастир.

3-й учень: Якщо ви справжній шанувальник творчості Шевченка, то, напевне, знаєте, куди попрямував один з головних героїв його поеми «Гайдамаки» Ярема, щоб приєднатися до повстанців. Саме так — у *Черкаси*:

Байдуже! Іде Ярема,

Та не до Оксани,

Не в Вільшану на досвітки —

До ляхів поганих

У Черкаси. А там третій

Півень заспіває...

А там... а там... Йде Ярема,

На Дніпр поглядає.

Черкаси оспівані Шевченком у поемі як один з центрів Коліївщини.

У 1768 році, коли вибухнуло всенародне повстання Коліївщина, корсунська біднота стала його активним учасником. Ідучи на Умань, Максим Залізняк розгромив польський гарнізон і в *Корсуні*.

*Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало,
І кров полилася
Аж у Волинь...*

Одним із центрів Коліївщини була також *Лисянка*. У червні 1768 року поблизу неї в урочищі, названому в народі Добридень, зустрілися два видатних ватажки повстанців — Максим Залізняк та Семен Неживий. Звідти їхні загони пішли на місто.

Події, що відбувалися там, Шевченко яскраво відобразив у розділі поеми «Гайдамаки», який називається «Бенкет у Лисинці»:

*Смеркалося. Із Лисянки
Кругом засвітило:
Ото Гонта з Залізняком
Люльки закурили.
Страшно, страшно закурили!
І в пеклі не вміють
Отак курить...*

Свистіли гайдамацькі шаблі, палав вогонь Коліївщини у *Звенигородці*.

4-й учень: Далі читаємо у Шевченка:

*Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
Опівночі; до схід сонця
Умань затопили;
Затопили, закричали:
«Карай ляха знову!»*

Рятуючись від народного гніву, в укріплені міста кинулися шляхтичі, їхні управителі, слуги, орендарі та лихварі. Багато тисяч їх зібралося в Умані. Це місто було потужною фортецею. Його оточували рови, вали з міцним палісадом, на яких розміщувалося 32 гармати. Всередині міста знаходилися додаткові оборонні споруди. Умань захищали солдати гарнізону, а також полк надвірних козаків польського магната Потоцького.

Напередодні штурму міста до повстанського загону Максима Залізняка приєдналися надвірні козаки, на чолі з сотником *Іваном Гонтою*.

*...А серед базару
Стоїть Гонта з Залізняком,
Кричать: «Ляхам кари!
Кари ляхам, щоб каялись!..*

Іван Гонта, що народився в селі Розсішки поблизу Умані, під час наступу гайдамацького війська під проводом Максима Залізняка перейшов зі своїм загonom на бік повстанців. Через сімнадцять днів після здобуття Умані Гонта був підступно схоплений і переданий на розправу польській шляхті. 10 червня 1768 року повстанці і козаки оволоділи містом.

Після придушення Коліївщини польсько-шляхетськими і царськими військами загопи королівського регіментаря Стемпковського без суду і слідства стратили в Лисянці 60 селян.

Нині в Умані іменами Івана Гонти та його сподвижника — Максима Залізняка названо вулиці. На місці, де їм буде споруджено пам'ятник, встановлено пам'ятний знак.

5-й учень: Про виступ Залізняка та про перші успіхи «коліїв» народ склав пісню «Максим козак Залізняк».

(Виразно читає текст пісні «Максим козак Залізняк»).

Пісню записано в квітні 1939 р. від кобзарів Петра Івановича Гум з с. Лютеньків, Галицького р-ну, Полтавської обл. та Єгора Хомича Мовчана з с. Велика Писарівка Сумської обл.

13.Евристична бесіда

1. Який момент із життя Максима Залізняка оспівує пісня?
2. Чи міг запорожець Залізняк зібрати сорок тисяч війська?
3. Чому в пісні гіперболізується сила запорожців?
4. З чим порівнюється врода Залізняка?
5. Що ви думаєте з цього приводу?
6. Чи личить таке порівняння лицарю?
7. Про які почування автора свідчить пісня?

6-й учень: Ця пісня належить до тематичної групи циклу гайдамацьких пісень, бо присвячена знаменним подіям, що відбуваються на Україні після Переяславської угоди, остаточного підкорення українців російським самодержавством. Історичні пісні періоду Коліївщини та Гайдамаччини присвячені опису народно-національних повстань, розповіді про реальних історичних осіб, ватажків повстань та їх ворогів.

У творі розповідається про знаменні події осади укріпленої фортеці - Умані. Максим Залізняк зібрав у Жаботині сорок тисяч війська й обступив Умань, вдарили повстанці з семи гармат, повбивали багато панів. В останніх рядках проспівується вічна слава Залізнякові за його бойові подвиги.

Ця пісня має ритмомелодичну будову, відсутній чіткій поділ на строфи. Ідейне спрямування пісні надає кожному рядку пісні пафосного святкового звучання, у художній мові твору щедро використані епітети, магічні числа: *«пишная розжа, гарна слава, сорок тисяч, сім гармат»*. Уживається пестливий суфікс: *«козаченьки»*.

14.Визначення теми та основної думки твору

Тема: оспівування боротьби козаків під керівництвом М.Залізняка з панами.

Основна думка: сила, мужність, рішучість, згуртованість козаків дозволить їм подолати будь-якого ворога.

7-й учень: Завершиться наша заочна екскурсія в місті **Каневі**.

У грізні роки Коліївщини місто Канів було взяте штурмом загоном гайдамаків Семена Неживого, до якого приєдналися жителі навколишніх сіл.

Піднімемося гранітними сходами на Тарасову гору, щоб земно вклонитися генію українського народу, Прометею думки - Т.Г. Шевченку. Він стоїть на високому постаменті з темно-сірого граніту, схиливши в задумі непокірну голову, немов прозріваючи майбутнє свого та інших народів світу:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.

«І будуть люди на землі...». Як ці слова співзвучні нашому сьогоденню, нашим спільним тривогам і турботам про мир, про збереження священного дару життя на землі. Із глибоким усвідомленням того, що полум'яне слово Т. Г. Шевченка і сьогодні живе і бореться, закінчимо нашу подорож по історичних місцях Черкащини. З тим, щоб ще і ще раз повернутися сюди, припасти до живильних джерел Шевченкового краю.

«Експерти». Заслухавши наших дослідників, ми хочемо зазначити правильність і послідовність захисту їхніх проектів. Сподіваємось, що дана проблема зрозуміла всім присутнім, тому пропонуємо провести **гру «Ерудит»**.

1. Слово гайдамак з тюркського «гайде!» означає:

- а) тікай;
- б) вільний козак;
- в) службова особа, яка відала озброєнням, постачанням та військовою підготовкою козаків.

2. Основні ознаки фольклору :

- а) усність;
- б) анонімність;
- в) колективність;
- г) варіантність .

3. Брав участь в облозі м. Збараж:

- а) Максим Залізняк;

- б) Морозенко ;
- в) Іван Гонти;
- г) Іван Сірко.

4. Назвіть жанрові різновиди героїчного епосу.

5. Закінчіть речення . Історичні пісні - це пісні...

6. Літературний міні - диктант.

(Другий гайдамацький рух з великою силою розгорівся у 1750-х роках, та найстрашніше повстання було в..... році, провідниками якого були ...та...)

Відповідь : 1768, Максим Залізняк та Іван Гонти.

7. Назвіть історичні місця Черкащини, пов'язані з Гайдамаччиною та Коліївщиною.

8. Ідейне спрямування пісні « Максим козак Залізняк». *(Оспівування героїчних подвигів ватажка повстанців Максима Залізняка).*

9. Доведення жанрової приналежності пісень. (Метод ПРЕС.)

10. Кому з героїв історичних пісень ви симпатизуєте? Чому?

V. Рефлексивно-оцінювальний етап

Саморефлексія щодо очікувань

Само- та взаємооцінювання в парах

VI. Домашнє завдання

1. Підготувати описи образів Хмельницького та Кармелюка (на вибір).
2. Сфотографувати письмову роботу та надіслати мені на освітню платформу для дистанційного навчання HUMAN або на електронну адресу altinbaeva_1_m@school55.pp.ua

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Література:

- Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків./ О.М. Апанович .- К.: Дніпро, 1991.
- Гетьмани України.- Харків: Промінь, 2011.

- Губарев В. К. Історія України: Універсальний ілюстрований довідник. / В.К. Губарев. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008.
- Журавльов Д. В. Визначні битви та полководці української історії. / Д. В. Журавльов. - Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013.
- Журавльов Д. В. Хто є хто в українській історії. / Д. В. Журавльов. - Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011.
- Потоцький В. П. 500 найцікавіших питань та відповідей про Україну. / В. П. Потоцький Харків: ВД «ШКОЛА», 2008 .
- Українська література : підруч. Для 8 кл.загальноосвіт.навч. закл. / Олена Міщенко.-К.: Генеза,2008.-304 с.:іл.

Інтернет-ресурси:

- [ttp://studopedia.info](http://studopedia.info)
- <http://pidruchniki.com>
- <http://getmanat.org>
- <http://khortitsa.org>
- <http://narodna.pravda.com.ua>